

Kultūras mantojums – mūsu bagātība, sargāsim to!

Viena no Latvijas bagātībām ir tās kultūras mantojums, kas palīdz apzināties cilvēku piederību valstij un etniskās saknes šai zemē. Jau kopš Latvijas valsts dibināšanas pirmsākumiem īpaša vērība tika pievērsta kultūras mantojuma apzināšanai, izpētei un saglabāšanai, ko īstenoja 1923.gadā izveidotā institūcija- Pieminekļu valde. Tajā pat gadā tika pieņemts *Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību*, kas nodrošināja apzinātajām kultūras vērtībām valsts likumisko aizsardzību.

Arheoloģiskie pieminekļi ir viena no daudzveidīgākajām kultūras pieminekļu grupām. No 2503 valsts aizsargājamiem arheoloģiskajiem pieminekļiem lielākā daļa ir senās apbedījumu vietas: senkapi-49%; viduslaiku kapsētas 13%. Skaitliski lielu grupu veido senās dzīvesvietas: pilskalni-19%; apmetnes 8%; viduslaiku pilis-3%; ezermītnes- 1%. Valsts aizsardzībā atrodas arī kulta vietas, kas sastāda 7% no arheoloģisko pieminekļu skaita. To skaitā jāmin kulta koki, kalni, akmeņi, alas, avoti u.c. objekti. Arheoloģisko pieminekļu skaits pēc būtības ir lielāks par iepriekš minēto, jo nereti zem viena aizsardzības numura sarakstā iekļautas vairākas arheoloģiski nozīmīgas vietas, piemēram: pilskalns un senpilsēta, pilskalns un senkapi un tml. Latvijas arheoloģiskais mantojums pēc būtības ir mūsu zemes vēstures stāsts.

Cilvēku interese par pagātnes notikumiem laikā gaitā nekad nav mazinājusies. Lai gan 21.gs. ir mainījies šīs intereses raksturs un tā fokusējusies uz 20.gs. notikumiem, senākās vēstures izziņošana turpinās, tas ir process, ko nevar paveikt viena zinātnieku paaudze. Vēstures kopainas veidošanā īpaša loma ir vēstures zinātnes nozarei- arheoloģijai, kas tās likumsakarības pēta pēc lietiskajiem avotiem. Atbilstoši *Eiropas Konvencijai Arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai*, kam pievienojusies arī Latvija, arheoloģiskais mantojums ir aizsargājams kā Eiropas kolektīvās atmiņas avots un vēsturisku un zinātnisku pētījumu līdzeklis.

Latvijas senākā vēsture visos laikos netika pierakstīta. Tālāko pagātnes procesu un notikumu skaidrošana iespējama tikai pamatojoties uz lietiskajiem avotiem- arheoloģiskajos izrakumos atklātajiem, fiksētajiem un vēlāk analizētajiem datiem no senajām dzīvesvietām, kapulaukiem, kulta vietām un citām teritorijām, kas saglabājušās līdz mūsdienām, bieži bez īpašām ārējām virszemes

pazīmēm. Tas ir Latvijas arheoloģiskais mantojums - limitēts, neatjaunojams pētījumu resurss, vēl pilnībā neapzināts, bet tūkstošiem gadu ilgi, vairāk vai mazāk pārveidotā veidā joprojām saglabājies zemē. Tehnoloģiju attīstība jau tagad paver aizvien pilnīgākas izpētes iespējas, tāpēc pamatā tas būtu jā saglabā tā atrašanās vietā.

Nopietnu apdraudējumu arheoloģiskajam mantojumam ir radījuši mantu meklētāji, izmantojot metāla detektorus zemē esošu priekšmetu meklēšanai. Senlietas, kas šo darbību rezultātā tiek izraktas no zemes, ir tikai viens arheoloģiskā pieminekļa struktūras elements. Tās nevar izcelt, neierokot zemē, kā rezultātā tiek iznīcināts konteksts- daļa no arheoloģiskās vietas. Līdz ar to dati, ko būtu iespējams iegūt, pētot un fiksējot zemes kārtas to atrašanās secībā, ir zuduši. Visvairāk tiek postīti senkapi, jo tajos ir visbagātīgākais arheoloģisko senlietu klāsts- senatnē mirušos apbedīja svētku drānās, līdzī kapā dodot skaistākās rotas, darba rīkus, ieročus. Lai gan arheoloģiskais mantojums pēc būtības nav un nevar būt prece, tas tāpat kā vēsture kopumā, pieder sabiedrībai, izraktās senlietas tiek tirgotas, rezultātā nonākot privātkolekcijās. Tādā veidā tiek zaudētas un izklīdētas vēsturiski nozīmīgas liecības. Problēma skar ne tikai Latviju, tā ir aktuāla visā Eiropā. Ieskatoties interneta vietnēs, kur izsolēs tiek piedāvātas arheoloģiskās senlietas, redzami mantraču un kolekcionāru radītā tirgus apmēri. Tā vairs nav vēstures pētniecība, ir atrasts ātri iegūstamas peļņas avots, šķiet, īsti neapzinoties radītās sekas.

Lai mazinātu arheoloģiskā mantojuma apdraudējumu, 2013. gada 23. janvārī stājās spēkā izmaiņas likumā „Par kultūras pieminekļu aizsardzību”, kas paredz, ka arheoloģiskajās senvietās zemē, virs zemes vai ūdenī atrastas senlietas (ar datējumu līdz 17.gs. ieskaitot) pieder valstij un tās glabā publiskie muzeji. Valsts īpašuma tiesības neattiecas uz tām senlietām, par kurām līdz 2013. gada 30. martam persona tika rakstveidā paziņojusi Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai. Likuma izmaiņas vērstas uz to, lai mazinātu motivāciju rakt, tādējādi pasargājot arheoloģiskās vietas no izpostīšanas un mazinot nelikumīgos rakumos iegūtu senlietu apriti. Arheoloģiskās senlietas ir atrastas un joprojām atrodamas gan virs zemes, gan zemē, gan ūdenī. Atbilstoši minētajām likumdošanas izmaiņām, atrodot arheoloģiskās senlietas, par tām nekavējoties, bet ne vēlāk kā 5 dienu laikā no atrašanas brīža, rakstveidā jāpaziņo Inspekcijai. Tādā veidā Inspekcijas un arī sabiedrības rīcībā nonāk informācija par jaunām, līdz šim vēl nezināmām arheoloģiski nozīmīgām vietām, kas papildina mūsu zināšanas par Latvijas senāko vēsturi. Savukārt, noklusējot šādus faktus vai patvarīgi izrokot un pārdodot arheoloģiskās senlietas, tēlaini izsakoties, pa vienai vien tiek izrautas lapas no mūsu zemes kopējās vēstures grāmatas, kuras nekad vairs nebūs atgriežamas to sākotnējā vietā.

Pārrobežu sadarbības programma Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta ietvaros 2007 – 2013. gada finansāli atbalsta kopīgus pārrobežu attīstības pasākumus, lai uzlabotu reģiona konkurētspēju, izmantojot tā potenciālu un izdevīgo atrašanās vietu krustcelēs starp ES un Krievijas Federāciju.

Programmas mājas lapa: www.estlatrus.eu

Projekta mājas lapā www.aac-project.eu.

Sandra Zirne
VKPAI Arheoloģijas un vēstures daļas vadītāja
14.11.2014.